

LIDIA GHIULAI

University of Oradea

OCTAVIAN PALER IMPRISONED BETWEEN LIFE AND MYTHS

Abstract: Caught up between mythology and biography, Octavian Paler questioned the purpose of life and death, dressed up the solitude's garments and investigated the need of the inner self. Split up by his desires to live the life yet to analyze it, he was tormented as well by the urge to redesign the inner self through doubts, fears, hopes and ideals – all of this in order to find out how it is built up a destiny and which its characteristics are.

Keywords: confession, life, solitude, destiny, torments

„Nu muntele pe care urmează să-l escaladezi este cel ce te va obosi, ci pietricica din pantof” (Muhammad Ali în *Mai mult decât un erou*, apud Helen Exley, *365 de idei înțelepte pentru fiecare zi*, București, Ed. HelenExley.com, 2013) Un astfel de gând poate părea bizar în contextul unui studiu asupra operei lui Octavian Paler, și totuși când am dat peste el nu am putut decât să mă gândesc la scriitorul acesta care, prins în el însuși, nu face altceva decât să escaladeze îndoieli și mirări cum puțini cutează să o facă, chiar dacă uneori am senzația că există fragmente de nesiguranță care-l obosesc și-i încurcă jocul de idei în care s-a lăsat ademenit de fantezmele mitologice (și nu numai). Să fie el un narcotizat de idei, un calofil sau un vânător al idealului? Ori e oare un abil gânditor și un deschizător de drumuri? E greu de spus care dintre cele două ipostaze-l (sur)prinde mai bine. Și tocmai de aici pornește mare problemă a scriitorului, căci este unul dintre puținii care s-a lăsat prins în închisoarea propriului sine fără posibilitatea de a fi absolvit de ea nici prin viață (ca om), nici prin Idee/poveste (ca artist). A fost mereu frământat de existența „ceva”-ului pe care-l simțea și totuși nu reușea să-l definească până la capăt, a iubirii pentru viață (mărturisită de atâtea ori cu un patos demn de admirat!) și a fricii de moarte (pe care a recunoscut repetat, ca și cum ar fi încercat să scape astfel de ea).

Octavian Paler a încercat să intre din timp (biografie) în eternitate (mit/ poveste/ idee), dar nu cu gândul de a renunța la vreuna din cele două dimensiuni, ci de a jongla artistic între cele două planuri ale existenței. Consecința, periculoasă pentru ființa interioară, este că ele trebuie să coexiste atâta vreme cât omul trăiește în istorie, căci mitul singur nu poate fi îndeajuns pentru a făuri un destin. Eternitatea are nevoie de timp pentru a fi un deziderat. Și astfel, scindarea a devenit necesară. Cum altfel să fii autorul unor *Aventuri solitare* dacă nu încercând întoarcerea la mit printr-un cumul de idei... idei trăite prin fiecare por!? Singura șansă de supraviețuire a spiritului este rescrierea poveștilor după cum dictează subiectivitatea interioară. Când piramidele ori Parthenonul ne-ar face inima să bată la fel în fiecare dintre noi și mintea să înțeleagă aceleași mistere, unde ar fi măreția lor și unicitatea noastră? Probabil că dacă omul ar da jos de pe pedestal miturile, s-ar îmbogăți spiritual cu o lume interioară reconstruită conform sufletului său. Octavian Paler nu înțelege și nu dorește, totuși, prin re-gândirea miturilor, o abordare subiectivizată și turnată după scopul – poate uneori mârșav – al ființei umane, ci o redefinire și o restructurare a vieții prin găsirea cât mai multor soluții care să poată aduce eliberarea de sub povara unei predestinări. Frământarea cea mai mare a scriitorului este așadar ieșirea de sub firul rece țesut de istoria cotidiană și intrarea în eternitate prin asumarea destinului, dar a unuia făurit prin puterea interioară, nu prin împrejurările exterioare. Măcinat mereu de gândul că nu i-a permis vieții sale să devină întru

totul destin, jonglează cu idei aparent (sau uneori într-adevăr) paradoxale în majoritatea cărților și în confesiunile în care, de-a lungul anilor, a acceptat să se „risipească”. Poate că, până la urmă, alternarea și uneori amestecarea celor două dimensiuni sunt esențiale pentru un scriitor care spune că iubește viața chinuit de disperarea morții în suflet și imediat după aceea, la distanță de două pagini, insinuează că, de fapt, doar moartea trebuie admirată dacă într-adevăr vrei să trăiești.

Și iată-ne, așadar, luând cu asalt Arcadia lui Octavian Paler să vedem din ce este ea făurită... din viață sau din poveste? Ori dintr-un amestec suav, dar periculos, al celor două? Vreau să fac aici distincția între ceea ce mi se pare că înseamnă pentru scriitor, pe de o parte, viața și ce este, pe de altă parte, povestea. Viața este, în primul rând, iubire față de tot ceea ce este aparent frumos și ușor de atins. O iubire care nu împinge la cercetare, ci la admirare. Este plăcerea de a privi apusul unui soare fără nici o dorință de a-i descifra culorile, mirosul, gustul ori sunetul. E bucurie. Pe de altă parte, povestea este iubirea față de tot ceea ce este înfășurat în mister etern, încă nedebuit de nimeni. O iubire care obligă la cercetare și apoi, dacă descoperirea e demnă, duce la adorare. Este totodată fascinația în fața oricărui detaliu, a fiecărei idei. E jocul cu umbrele și cu nepipăitul. Octavian Paler a iubit atât viața cât și povestea și din acest motiv n-a avut tăria să fie definitiv subjugat de niciuna dintre cele două. A fost un păpușar care a avut mereu, pe aceeași mână, două marionete pe care a încercat să le facă să-și joace rolul pe rând, dar nu a reușit. Când viața (timpul, trăirea, simțul) ar fi preluat controlul, povestea (destinul, polemica, intuiția) intra și ea în scenă discret, cerându-și vama. Cu siguranță dacă este ceva la acest scriitor care să fie greu de făcut, nu este nici mărturisirea, nici formularea întrebărilor, ci puterea de a lua decizii ferme, finale. S-a ferit mai mereu de ele pentru că aduceau cu sine o condamnare la moarte – moartea opțiunii de „a face” și de „a fi” altfel: niciodată nu a uitat că alegerea nu presupune existența a două posibilități, ci e mereu vorba de o pierdere: „nu puteam alege decât ce anume vroiam să pierdem” (Octavian Paler, *Don Quijote în Est*, p. 133).

Refuzul de a alege își are rostul lui, pentru că atâta timp cât se poate îndoi, există și o altă posibilitate: aceea de a se înșela. Și aici nu mai avem frica de ratare, ci bucuria de a ști că undeva, ceva nu poate fi ales, ci destinat. Dar nu predestinat, căci omul nu este predestinat, spune Octavian Paler, decât în măsura în care acesta alege. Singurul lucru care-l împinge în brațele pre-destinării e faptul că și-a exprimat o opțiune definitivă. Or scriitorul respinge ardent această pre-destinare la o biografie banală. Nu. Acest lucru îl înspăimântă. El caută posibilitatea de a alege din mai mult de două posibilități trecătoare, el caută eternitatea. Prin confesiune, prin sondare și scindare între cele două euri – unul solitar și unul solidar – și prin arta de a *se* scrie cu sinceritate. Spre exemplu, *Mitologiile subiective* ne prezintă o viziune profundă, extrem de intimă și sinceră asupra vieții, a destinului și a condiției umane într-o lume populată de nenumărați sfinxci cu surâs sardonice care pândesc la tot pasul gata să sfâșie chiar și pe cel care știe răspunsul, dar ezită cât pentru a clipi... E greu de apreciat care dintre eroii antichității a fost cel mai îndrăgit de către autor, deoarece întreaga lume a miturilor l-a fascinat, l-a măcinat și l-a deschis spre căutarea răspunsurilor sincere (e drept însă că Oedip și Sisif îi frământă gândurile mai des decât alții). În Elada lui Octavian Paler, linia dintre ficțiune și realitate este extrem de vagă, insesizabilă chiar, iar personajele există din dorința celui care-i trezește la viață prin cuvintele sale. Totuși nu sunt sub puterea unui autor *deus ex machina* care să le refacă destinul mitologic, ci sunt ele însele o astfel de putere pentru scriitor: îl dirijează pe acesta spre un mod nou de înțelegere a lui însuși, a artei, a lumii și nu în cele din urmă a vieții. Parafrazând o observație a lui Daniel Cristea-Enache (din prefața volumului *Mitologii subiective*), am putea spune că eroii acestor *Mitologii...* sunt de fapt câteva propuneri de cum se poate alege viața dintre firele de nimicnicie pe care sfîncii se silesc cu orice preț să le pună între noi și aflarea răspunsului. Nu există tristețe prea multă în aceste eseuri pentru că ele nu sunt clădite pe observații finale cu caracter de sentință, ci oferă

perspective care eliberează personajele din corsetul preconcepțiilor adunate de-a lungul secolelor. Astfel, eroi precum Prometeu, Sisif, Oedip ori Icar sunt justificați prin însăși tragicul destinul lor. Pe de altă parte, cei care au un destin măreț (să luăm de exemplu pe Ahile și Tezeu) sunt priviți dintr-un unghi ușor ironic și distant: oarecum favorizați de soartă, ei nu au făcut decât să aleagă între două căi care oricum i-ar fi dus, într-un moment sau altul, la împlinire. E vorba, de fapt, de eroii și antieroi ai unei Elade care nu interesează prin realitatea istorică, ci prin posibilitatea existenței ei. După cum însuși mărturisește, Octavian Paler nu e preocupat de zei, ci de ceea ce se poate ascunde sub măștile lor. El urmărește care sunt trăirile personajelor, gândurile și rațiunile pentru care au procedat într-un anume fel. Nu e filosofie în discursul scriitorului, e doar o încercare de a înțelege organizarea unei lumi care există în fiecare dintre noi, o Eladă în care sub masca mult-discutatei fapte se ascunde resortul care le-a determinat. Elada nu este în ultimă instanță un tărâm mitologic populat cu zei, eroi și antagoniști de la care să învățăm cine suntem și cum să ne comportăm, ea este o șansă pe care fiecare dintre noi o acceptăm sau refuzăm: De fapt, în „Scrisoare domnului Burckhardt” (am în vedere capitolul întreg din volumul *Scrisori imaginare*, pp. 63 – 78), Octavian Paler ne și sugerează că s-ar putea ca minunata Eladă să fie doar „o nostalgie” a unei posibilități. (pp.68 – 69). Pentru a ne fi paradis, e necesar să ne-o imaginăm ca pe un viitor, altfel am avea de-a face cu un paradis tragic. O astfel de mutare ar însemna însă renunțarea la nostalgia a ce a fost. Să inventăm atunci dorul pentru ceea ce n-am trăit încă?

„Romantic al inutilității” (după cum se autodefiniște în vol. *Viața ca o coridă*), scriitorul are mereu nostalgia de a lupta cu himerele chiar și când sorții par împotriva. Prin excelență un Don Quijote al gândului, avem de-a face cu un îndrăzneț care, deși știe că luptă cu morile de vânt, o face dintr-o dorință arzătoare de a lăsa în urmă un cuvânt care să producă schimbarea. După cum ni se sugerează – prin epistolele lui Andrei – și în cartea *Don Quijote în Est*, „orice biografie ajunge să fie, în cele din urmă, o patrie, pe care o târăști după tine și de care nu te poți rupe.” (p. 47) De multe ori scriitorul face exces de sinceritate, lăsându-și gândurile să zboare nestingherite spre subiecte care pot atrage oprobriul celorlalți, dar acest fapt nu-l sperie pentru că el știe că numai vorbind poate exorciza răul. Scrisul se dovedește așadar un bun leac care, deși amar uneori, aparent are puteri vindecative. Singurul dușman cu care se confruntă cel ce se mărturisește este nimeni altul decât el însuși: memoria, amintirea, vanitatea și prejudecățile sale... Cuvântul scris, confesiunea, amintirea, biografia nu vindecă într-un final, ci toate la un loc îl îmbolnăvesc de viață pe scriitor și îl conștientizează de valoarea clipelor. Nu teama de ieri, ci speranța de azi aduce eliberarea de sub blestemul unei obsedante tânjiri după Rubicon. Dacă mergem chiar mai departe, la *Viața ca o coridă*, discursul despre coridele spaniole nu este pentru Octavian Paler decât un pretext de a polemiza cu el însuși despre viață, destin, iubire și literatură – amestecate de-a valma într-un tom de amintiri stărnite de gustul sângelui din arena vieții. Ca într-un flux proustian sunt invocate, prin diferite întâmplări, amintiri din copilărie, din Arcadia și Rubicon.

Poate că frământarea între viață și poveste începe să clocotească abia în volumul *Deșertul pentru totdeauna*. Octavian Paler începe să aibă conștiința iminenței morții și a gustului amar al pulberii, al *vanitas vanitatumului* aceste lumi. Într-un alt volum premonitoriu, *Autoportret într-o oglindă spartă*, scriitorul se întreabă în ce măsură poate fi singurătatea o opțiune valabilă pentru a anula fiorul nehotărârii între timp și destin, între viață și poveste, între iubire și moarte. În volumul ultim amintit, scriitorul se ocupă, cu fermitate și sinceritate, doar de frământările sale interioare, căci, până la a fi dator cu-o moarte, omul e dator și a se înțelege pe sine – asta pentru a justifica harul de-a fi existat sub soare. Autoreferențial, scriitorul aduce și acum în discuție episoade din viața sa. Nu se poate desprinde de ceea ce a trăit sau nu la timp, după cum ține să amintească de nenumărate ori. Rar cu gândul la viitor, este copleșit în permanență de amintiri – un Don Quijote pe dos, în această privință. Se hrănește constant și se definește pe sine prin prisma deciziilor luate sau

amânate (până, vai!, e prea târziu pentru ele), a hotărârilor refuzate și a celor care, o dată luate, s-au adăugat destinului său. Singura mângâiere de care are parte la bătrânețe este că a avut „bucuria de a trăi” autentic fiecare experiență cu aviditatea celui care știe că numărata-i sunt clipele acestei vieți... Ajuns la sfârșit, își dă seamă că „acum, prefer doar ceea ce începe!” (*Autoportret într-o oglindă spartă*, p. 217) Câtă resemnare și disperare! A iubit viața și mereu s-a simțit pedepsit pentru asta chiar dacă nu de o entitate exterioară, ci probabil chiar de natura sa solitară. Volumul acesta prefigurează oarecum și confesiuni pe care scriitorul i le va face, trei ani mai târziu, cu câteva luni înainte de moarte, într-o amplă corespondență literară lui Daniel Cristea-Enache (e vorba despre volumul *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*)

Nevoia de confesiune a lui Octavian Paler izvorăște din necesitatea de a se arăta sieși prin analiză interioară a gândului și a sentimentului. Există în credința populară ideea că numirea unui demon conferă încă de la început putere asupra lui tocmai prin faptul că i se cunoaște numele, puterea și sursa. Această gândire apare și în scrierile creștine, dacă e să facem referire la Domul Isus Hristos, care, întotdeauna când are de-a face cu puterea demonică, o invocă fără preget pe nume, ca pentru a-i revela toate secretele și a o putea submina, dezbinând-o împotriva ei însăși (mă refer aici în special la întâmplarea descrisă în Evangheliile după Marcu 5:1-20 și Luca 8:26-39, în care Hristos îi cere demonului – care pusese stăpânire pe om –, în mod explicit și fără drept de apel, să-și spună numele.) Octavian Paler, bun cunoscător al Bibliei, acționează la fel în privința zbuciumului său: numește frica de care este stăpânit, spune pe nume frământărilor sale și astfel speră că va avea putere asupra răului și îl va exorciza (prin scris, bineînțeles). Dar tot nehotărât a rămas în privința daimonilor săi, căci nici frica, nici singurătatea, nici iubirea de viață sau înțelegerea morții nu l-au eliberat, ba dimpotrivă. Dacă bătrânețea-i o haină grea și uzată, dar singura dispobilibilă la un moment dat, singurătatea e singurul veșmânt obligatoriu și permanent pentru cel care (se) caută prin scris. Octavian Paler le-a purtat pe amândouă, mai ales dacă ne gândim că, oricum, a debutat literar destul de târziu, la mijlocul vieții sale, poate tocmai pe când intra în marea frământare a spiritului... Singurătatea, prima povară, este dublată în ultimele scrieri și de haina bătrâneții, care-i acutizează simțurile și îl face să le resimtă pe amândouă, purtate parcă în carne vie. Octavian Paler își asumă întotdeauna destinul de singuratic oscilant între disperarea de a înțelege viața și dorința de a o iubi. Pentru că undeva, pe drumul de cunoaștere a vieții, ajungi să n-o mai poți iubi – și viceversa... Scriitorul se luptă în permanență cu această sfâșiere între polul cunoașterii vieții (prin sine) și cel al iubirii. Poate cea mai grea sarcină a celui care-l citește pe Octavian Paler este aceea de a se desprinde de vorbele scriitorului, de a-și mai regăsi cuvintele în fața vieții – pentru că acesta pare a le fi încercat pe toate. A-l comenta pe Octavian Paler este aproape un exercițiu nebunesc pentru că în fața unor cugetări atât de sincere și fățiș necruțătoare orice gând ulterior nu face decât să diminueze forța eliberatoare a cuvântului „potrivit” pe care scriitorul îl găsește pentru a-și numi daimonii. Însă și acest exercițiu îndrăzneț este necesar pentru că el are menirea de a ni-l dezvălui, din frânturile risipite de scriitor prin volume, pe cel care se luptă cu morile de vânt ale ideii știind că nu poate birui destinul, dar și-l poate asuma cu demnitate. În această ordine de idei, am observat că Octavian Paler reușește în interviurile acordate de-a lungul anilor să se risipească puțin câte puțin, timid, dar mereu sincer și spontan în mărturisire și constant în vehemența de a-și judeca defectele. E o bună metodă de a afla care sunt deșerturile în care a poposit și cât nisip și-a strâns în traistă. Scriitorul se dezvăluie, la șaptezeci de ani, același melancolic dintotdeauna: „eu am început cu certitudini și sfârșesc cu îndoieli” (într-un dialog cu Iosif Sava, *Radiografii muzicale*, p.59).

În permanență frământat, prins în chingi și stârnit de singurătate, Octavian Paler declară – poate cea mai tristă, dar credibilă și necesară – durere a sa: „Viața mea a fost, dacă vreți, un șir de inițieri succesive în singurătate” (Ibidem, p. 63). Cu toate acestea nu ezită, câteva fraze mai jos, să se autodefinească drept „un solitar ratat” care a iubit viața, prin

urmare lumea. Prin zâmbetul său enigmatic, scriitorul a dovedit nu de puține ori că participă „cordial” la viață, împotrivindu-se astfel mascaradei care poate fi, pe alocuri, chiar viața însăși. Ultimul volum al lui Octavian Paler, cel al conversațiilor cu Daniel Cristea-Enache, ne prezintă și el un scriitor trist, singur și disperat în fața morții. Pentru ultima oară, vedem lumea copilăriei prin ochii unui bătrân care a alergat după himera a ceea ce a avut, conștient că nu va mai regăsi ceea ce a pierdut la granița adolescenței (și anume credința desăvârșită în mit). Volumul se constituie oarecum și ca un jurnal interior al lui Octavian Paler care e vizibil frământat de sine însuși și de sfârșitul pe care-l presimțea. Cu ultimele răsufări, de adâncă sinceritate, încearcă să-și răspundă nedumeririlor, angoaselor, dar și speranțelor (puține) ce le avea la capăt de drum. Mi-aduc aminte că atunci când am citit acest volum, imediat după *Viața pe un peron*, am rămas cu un gust amar: ce tristețe să fii un om atât de plin de vlagă intelectuală și totuși să duci cu tine în mormânt căutări de-o viață întreagă, în care, mai multe decât a se regăsi, Octavian Paler s-a adâncit până în smârcurile disperării din care niciun solitar nu mai poate ieși – pentru că nu are cine să-l ajute. A fost dintru început nehotărât între ceea ce *trebuia* să aleagă și ceea ce *voia*. Ajung astfel la concluzia că literatura este cea mai periculoasă formă de sinceritate sau de ipocrizie, pentru că prin ea fie avem curajul să ne mărturisim în totalitate, fie ne macină frica de a ne dezvălui nouă înșine și lumii, ceea ce ne obligă atunci să ne ascundem sub masca ideilor. Octavian Paler este, fără niciun dubiu din partea mea, sincer până la capăt în frământările sale. Mărturisesc însă că uneori am vaga senzație că scriitorului îi place să se ascundă și sub masca unor frământări care nu au alt scop decât de a-i ține preocupați pe cititori până el își termină gândurile, ascuns printre aforismele aruncate ca șopârle. În toate volumele lui Octavian Paler, adevărații eroi sunt cei care, deși sfâșiați și întemnițați în ei înșiși, n-au ales definitiv nicio variantă. Cei care s-au jertfit, prin nehotărârea lor, pentru a fi modele. Cei care, fără a ieși din timp, au lăsat destinul să-i frământa.

Bibliografie:

- Helen Exley, *365 de idei înțelepte pentru fiecare zi*, București, Ed. HelenExley.com, 2013
- Iosif Sava, *Radiografii muzicale. 6 serate TV cu: H.-R. Patapievici, Octavian Paler, Nicolae Breban, Aurel Stroe, N. C. Munteanu, G. Pruteanu*, Iași, Ed. Polirom, 1996, pp. 57 – 91.
- Octavian Paler, *Autoportret într-o oglindă spartă*, pref. de Ion Simuț, ed. a 3-a, Iași, Polirom, 2010.
- Octavian Paler, *Aventuri solitare: două jurnale și un contrajurnal*, pref. de Paul Cernat, ed. a 2-a, Iași, Polirom, 2008.
- Octavian Paler, *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, ed. a 2-a, Iași, Polirom, 2012.
- Octavian Paler, *Deșertul pentru totdeauna*, pref. de Dan C. Mihăilescu, ed. a 2-a, Iași, Polirom, 2009.
- Octavian Paler, *Don Quijote în Est*, pref. de Sanda Cordoș, ed. a 2-a, Iași, Polirom, 2010.
- Octavian Paler, *Mitologii subiective*, pref. de Daniel Cristea-Enache, ed. a 3-a, Iași, Polirom, 2009.
- Octavian Paler, *Scrisori imaginare*, ed. a 5-a, Iași, Polirom, 2010.
- Octavian Paler, *Viața ca o coridă*, pref. de Cosmin Ciotloș, ed. a 2-a, Iași, Polirom, 2009.